

mill. kr. i skat, uden at staten havde ofret en øre til gengæld. Denne politik fortsatte arbejderregeringen med »demonstrativ uvitenhet og arrogance« skriver Evensmo. Da støtten endelig kom i 1946, var den beskeden, og den blev i årene fremover ændret flere gange – uden nogensinde at nå frem til nogen ideel form. Værst var 1950-ordningen, der gav tilskud til alle film, der blev fremstillet for maximum 300.000 kr. Resultatet var en hausse i film, hvoraf adskillige var elendige. 1955 blev støtten sat i forhold til spilleindtægten, og det system har man, med en uvæsentlig ændring i 1963, opretholdt.

Evensmo, der selv som filmjournalist i dagblade og radio, som filmforfatter og som medlem af det første filmråd i 1947 har ydet sin indsats for norsk film, er af den opfattelse, at den norske ordning i sig selv er god nok, og at den udmærket kunne forenes med en planmæssig produktion. Det er ikke sket, det indrømmer han; skridtene fremad har været for små og nølende – man har ikke forstået at bruge det instrument, man havde for hånden.

»Det store tivoli« (titlen stammer fra den første filmforevisning i Norge, der fandt sted i Christiania Tivoli 1896) er en velskrevet, saglig bog, der ikke bærer præg af, at dens forfatter også skriver udmærkede romaner. Dens titel er i øvrigt dobbelttydig, idet den også skal vise hen til den kendsgerning, at statsmagten alt for længe vægrede sig ved at betragte filmen som andet og mere end netop – tivoli. Bogen er forsynet med mange morsomme billeder samt en komplet filmoversigt og gode registre.

Finn H. Lauridsen

Tage Kaarsted: Påskekrisen 1920. Skrifter udgivet af Jysk Selskab for Historie, 23. (Universitetsforlaget i Århus, 1968) 426 s.

Under betydelig opmærksomhed fra offentlighedens side udkom i efteråret 1968 Tage Kaarsteds bog om påskekrisen 1920. Kaarsted bekræftede sit ry som den historiker, der frem for nogen var i stand til at granske hjerter og nyrer hos det moderne Danmarks ledende politikere. Da samtidig det valgte emne var af central betydning for forståelsen af vilkårene for det danske folkestyre, var historikere og politologer ikke mindre forventningsfulde over for det nye resultat af Kaarsteds legendariske flid. For de indviede var det ikke nogen stor overraskelse, at arbejdsindsatsen af Århus universitet honoreredes med den filosofiske doktorgrad.

I betragtning af den fyldige omtale, som i dagspresse, radio og TV allerede er blevet afhandlingen til del, vil det være post festum her i detaljer at referere de begivenheder, som igangsatte og udgjorde påskekrisen. I det følgende skal jeg da indskrænke mig til at berøre nogle efter min opfattelse centrale punkter, hvor der kan rettes indvendinger mod det i øvrigt fortjenstfulde arbejde.

Det er Kaarsteds opfattelse, at i påskedagene 1920 indtraf »den alvorligste politisk-parlamentariske krise, som vort folkestyre har kendt i dette århundrede bortset fra besættelsestiden«; afhandlingen koncentrerer sig altså om krisens politiske forudsætninger og dens konsekvenser på det parlamentariske plan, og om det kildemæssige grundlag hedder det s. 23, at »da det er lykkedes forfatteren at opspore og få adgang til en række arkiver, der enten har været

utilgængelige eller hidtil ikke udnyttet i dette øjemed, kan der gives en dokumenteret og vist nok udtømmende redegørelse for krisens forhistorie, dens forløb og afvikling«. Videre hedder det – s. 25 – : »For aktørerne var billedet af påskekrises begivenheder kalejdoskopsk og uoverskueligt både under processen og efter; proportionerne blev forskudt, og det var som mutationerne pludselig beherskede historien. Takket være det arkivmateriale, som har stået til rådighed ved udarbejdelsen af denne bog, er det i det hele lykkedes at tilvejebringe et adækvat grundlag for at kunne forstå de faktorer, der var bestemmende for hændelsesforløbet. Af de mange ofte forvirrende og modsætningsfyldte enkeltheder opstår en syntese«. Syntesen er således Kaarsteds rekonstruktion, og det spørgsmål melder sig, om kildematerialet tillader syntesen, og om syntesen svarer til »virkeligheden«.

I den i 1926 udsendte fremstilling om påskekrisen fremsatte Ove Rode den tese, at krisen primært var et resultat af partiet Venstres politik; først da Flensborg-bevægelsen og Venstres modstand mod det fremlagte forslag til en ny valglov kombineredes, var krisens forudsætninger til stede. Kaarsted finder det ikke muligt at opretholde denne tese uden væsentlige modifikationer, og af kapitel 19: »Valglovsforhandlingerne« fremgår det, at modifikationerne især vedrører valglovsspørgsmålet. En gennemgang af Venstres politik i relation til valgloven peger efter K.s opfattelse ikke i retning af, at spørgsmålet skulle have spillet nogen afgørende rolle for J. C. Christensens – og dermed Venstres – handlinger i forbindelse med ministeriet Zahles afskedigelse. Derimod fremhæves det, at J. C. Christensen lod sig rive med af Flens-

borgpsykosen samt af dennes mulige farlighed for Venstre, hvis det ikke sørgede for at bjerge sig i læ af den. K. tilføjer dog, at dette forhold ikke udelukker, at det kunne være J. C. Christensen og Venstre kært at ramme ministeriet af andre grunde.

Man kunne med andre ord sige, at mens Rode har villet se påskekrisen som et udslag af en fra det største oppositionsparti bevidst tilrettelagt politik, hvis sigte bl. a. var at styrte den siddende regering og derved undgå en ny og – for Venstre – uheldig valglov, og hvis »skurk« var J. C. Christensen, så har K. – uden direkte at udpege nogen erstatning for J. C. Christensen – ladet de almindelige parlamentariske modsætninger træde i baggrunden til fordel for en opfattelse af, at krisens primære forudsætning var en almindelig uvilje mod regeringens grænsepolitik, og at en lige så udbredt misnøje med den førte økonomiske og sociale politik var den baggrund, på hvilken mistilliden til grænsepolitikken kunne føres frem. Da Venstres politik i grænsesagen imidlertid var ambivalent såvel før som efter påskekrisen, har K. følt at måtte gå uden for rigsdagen for at finde de personer, som målbevidst udnyttede det nationale spørgsmål til at fremkalde en regeringsomvæltning; i jagten på sådanne personer har det været naturligt at stoppe ved de kredse, der optrådte som forbindelsesled mellem valgte danske politikere og de sønderjyder, som – uanset afstemningsresultatet – ønskede større eller mindre dele af 2. zone overdraget til Danmark.

Man bliver ved læsningen overbevist om, at den tidligere leder af hærens efterretningstjeneste, daværende oberstløjtnant E. With havde skabt sig en central position i dette miljø. Hans nationale overbevisning og hans

had til det radikale regimente parret med hans erfaringer som efterretningsofficer, hans energi og hans ikke ringe selvtillid gjorde ham til det naturlige midtpunkt i den forsamling, som K. har døbt With-kredsen. Som medlemmer af kredsen opfattes tillige politikere som Vanggaard og Harsløf, der – ligesom With – har efterladt sig en række breve og optegnelser. Der eksisterer således et omfattende kildemateriale, til hvilket K. har haft adgang, og på grundlag af hvilket det er lykkedes at kortlægge de aktionsplaner og påvirkninger, som udgik herfra til kongehuset og opposition. En væsentlig del af »Påskekrise 1920« er da blevet en velgennemført undersøgelse af, hvorledes en udenoms-parlamentarisk pressionsgruppe kan arbejde for at fremme sine mål.

Denne påvisning af planer og forsøg på påvirkninger siger imidlertid ikke noget afgørende om den *effekt*, som påvirkningerne havde på de valgte objekter. I denne henseende er det ikke lykkedes at sandsynliggøre, at With-kredsen var en afgørende – i visse henseender endog *den* afgørende – faktor i forspillet til påskekrise. Det er hævet over enhver tvivl, at kredsen arbejdede på at fremkalde et regeringsskifte, fordi man opfattede dette som en uomgængelig forudsætning for en ændret dansk grænsepolitik. Regeringsskiftet *indtrådte*. Det er dokumenteret, at navnet Liebe på et tidligt tidspunkt nævntes i kredsen som den mulige leder af et forretningsministerium. Liebe blev Zahles efterfølger. Endelig er en betydelig del af fremstillingen benyttet til at kortlægge kredsens forsøg på at påvirke oppositionen, hoffet, de udenlandske legationer osv. Denne påvirkning er for K. bindeleddet mellem kredsens intentioner og de faktiske begivenheder; kredsens handlinger an-

tages næsten a priori at have haft en effekt.

I denne sammenhæng må det imidlertid være afgørende at overveje, hvilken overensstemmelse der var mellem kredsens politiske målsætninger og de resultater, der opnåedes på det ansvarlige politiske plan. With m. fl. ville fremtvinge et valg med det alt dominerende formål at gennemføre en ændring i grænsepolitikken, og de indså på et tidligt tidspunkt, at en dansk kursændring alene kunne ske, såfremt det lykkedes dem at overbevise Venstres leder, J. C. Christensen, om, at der forelå muligheder for at komme igennem med en ny politik. S. 64 hedder det, at det simpelt hen var en *conditio sine qua non* at sikre sig J. C. Christensens medvirken eller i det mindste accept, og s. 66 at for »J. C. Christensen har det sikkert stået klart, at Venstre måtte betrede en mellemvej (mellem ønsket om at opnå regeringsmagten og en åbenlys deltagelse i en ikke-parlamentarisk aktion). Det gjaldt for ham om at puste til ilden, men sagte og med årvågenhed; den skulle være under kontrol, så den kunne slukkes eller bringes til eksplosivt udbrud alt efter, hvad der ville gavne Venstre. Heraf følger J. C. Christensens nølende, forsigtige og tilsyneladende tvetydige politik; den var i virkeligheden velberegnet.« K. kunne have fuldendt karakteristikken af J. C. Christensens politik ved at tilføje, at den også blev afgørende. Så langt går K. imidlertid ikke, idet det er hans opfattelse, at det lykkedes at omvende J. C. Christensen den 27. marts, hvor sønderjyderne Kloppenborg-Skrumsager og P. Grau argumenterede for deres og With-kredens sag over for Venstres rigsdagsgruppe. Omvendelsen opfattes som et resultat af de udefra kommende påvirkninger. Det hedder s.

151 f: »Nu – og først nu – havde J. C. Christensen omsindet sig og var rede til på en eller anden måde at støtte de to sønderjyders krav. Hvad der bevægede ham, kan vi kun gisne om. Fra modstanderside var man tilbøjelig til at mene, at alt, hvad J. C. Christensen foretog sig, udelukkende var dikteret af snu, partiegoistisk beregning, og sikkert har da også hensynet til Venstres vælgerinteresser spillet ind for ham sammen med opfattelsen af, at rigsdagsgruppen var i skred. Selv en stærk partiformand må erkende grænserne for sin magt. Men det er næppe hele forklaringen. J. C. Christensens bevægelse var sikkert ægte; hans følelser bød ham at støtte Graus krav. Formentlig har han ikke forestillet sig, at det ville udløse så voldsomme begivenheder, som tilfældet blev; men skulle en udtalelse fra Venstre bidrage til at feje det radikale ministerium bort, var ulykken ikke så stor.«

Ingen kan afgøre, om J. C. Christensen lod sig lede af ægte bevægelse eller af snu, partiegoistisk beregning. De to prædikater udelukker ikke nødvendigvis hinanden, og under alle omstændigheder ses der ikke nogen grund til at antage, at han ikke skulle have overskuet konsekvenserne af sine handlinger. Intet tyder på, at J. C. Christensen ikke den 27. marts bevidst valgte at lade partiet vedtage en udtalelse, som indeholdt et krav om valg på grænsespørgsmålet – et krav, som måske kunne medvirke til at bringe regeringen Zahle til fald, men som på den anden side ikke på nogen måde forpligtede partiet Venstre til at føre en grænsepolitik, der stred mod partiets hidtidige, tøvende holdning. De begivenheder, som indtrådte i dagene efter den 27. marts, viser efter min mening, at mens mange andre »tabte hovedet«, så mestre-

de Venstres leder fortsat situationen.

På det for With-kredsen centrale punkt lykkedes det altså ikke at presse oppositionens leder i et sådant mål, at det gav sig udslag på det ansvarlige politiske plan. Påskekrisen lagde op til det valg, som gav Venstre regeringsmagten. Skal der derfor ud nævnes nogen sejrherre, må det være J. C. Christensen, mens With og hans fæller måtte nøjes med at konstatere, at Zahle ikke længere lagde navn til en i øvrigt stort set uændret grænsepolitik. Denne opfattelse svarer til den, der findes i bogens sidste afsnit, men derved bestyrkes blot indtrykket af, at With og hans aktiviteter er tillagt overdreven betydning.

Det er åbenbart, at den anlagte vurdering af With-kredsens indflydelse er sammenhængende med en skævhed i det anvendte kildemateriale. S. 25 oplyses det, at hovedkilden til påskekrisisens forhistorie er forskellige privatarkiver, og der peges i første række på Jens Vanggaards og Valdemar Harsløfs arkiver; Vanggaard havde forbindelse til dronningens kabinetssekretær, C. P. M. Hansen, og Harsløf var With-kredsens bindeled til J. C. Christensen. De anvendte kilder betegnes som åbenhjertige og troværdige, og sammenfattende hedder det: »De kildekritiske problemer har derfor ikke været uovervindelige, også fordi det i de fleste tilfælde har været muligt at finde verifikation i andre kilder.« Antager man imidlertid, at J. C. Christensen i denne som i andre sammenhænge var det parlamentariske spils mester, forekommer det usandsynligt, at f. eks. Harsløfs optegnelse er repræsentative kilder til tolkning af J. C. Christensens adfærd, endsige motiver. S. 125 konstaterer Vanggaard over for Harsløf – i anledning af en samtale denne har haft med J. C. Christensen –:

»Han har vist snydt Dem, den gamle rævepels«, og s. 126 er det K.s vurdering, at »det er ejendommeligt, at With-kredsen, der dog talte en venstrepolitiker som Vanggaard, ikke kunne ræsonnere sig frem til J. C. Christensens motiver«. With-kredsen opnåede aldrig at placere sig således, at J. C. Christensens handlinger blev afhængige af kredsens ønsker; men man nåede heller ikke til nogen forståelse af hans motiver, og det er derfor betænkeligt at lade regeringen Zahles parlamentariske modspiller fremstå i lyset af With-kredsens vurderinger. På siderne 350–352 er foretaget en sammenfattende karakteristik af Venstrelederens motiver under krisen, i hvilken grænsepolitikken underordnes oppositionspolitikernes almindelige lyst til at tilføje regeringen et nederlag. Alt taler for, at denne karakteristik er rigtig. Påskekrise var bl. a. en politisk-parlamentarisk krise, hvis parter var regering og opposition. Det kildemateriale, som må inddrages i studiet af krisen, må derfor primært have udsagnsevne i denne sammenhæng.

Kaarsted – og mange andre med ham – har stærkt savnet den undersøgelse over J. C. Christensen som parlamentariker, der vil være en uvurderlig og uundværlig hjælp ved studiet af betydelige dele af moderne dansk politisk historie, herunder også påskekrise.

Heller ikke ved behandlingen af regeringen Zahle har K. kunnet støtte sig til allerede foretagne undersøgelser, og igen afspejler dette forhold sig i afhandlingen. Om regeringen hedder det s. 143, »at Munch og hans kolleger undervurderede styrken i disse [nationale] stemninger og deres magt over kongen, hvis sindelag de dog gennem syv år havde haft mulighed for at bedømme. De kan naturligvis

have regnet med, at kongen kunne skræmmes tilbage; men den dybere liggende psykologiske forklaring er nok snarere, at ministrene nu havde været så længe ved magten under snart sagt alle tilskikkelser, at de efterhånden ikke længere havde fantasi til at forestille sig nogen anden tilstand«. Tankegangen gentages s. 185, hvor regeringen beskyldes for at have hyldet sig i en falsk tryghedsfølelse og være blevet på det nærmeste immun over for kritik. S. 341 f konkluderes: »For det første undervurderede ministeriet i høj grad den uvilje, som næredes blandt opinionsledere til højre for ministeriet. Der tænkes her ikke så meget på rigsdagspolitikkerne, hvis rette opfattelse ministeriet ikke kunne være uvidende om, men som det skød til side som en oppositions naturlige følelser, som på konservative redaktører, højkirkelige præster, erhvervslivets fremtrædende skikkelser, officerer, adel og godsejere. For det andet overvurderede ministeriet sin egen styrke efter krigens afslutning med allieret sejr i november 1918«. Disse – og flere andre – karakteristikker fører imidlertid næppe til nogen dybere forståelse af ministeriets politik forud for og under krisen. For det første: Hvad skulle regeringen have gjort for at afværge faren? Forsøgt modpåvirkninger af kongen? Ført en anden grænsepolitik? Have veget pladserne på et tidligere tidspunkt? For det andet føler man sig ikke overbevist om regeringens manglende evne til at opfatte, hvad der skete omkring den. Den kunne ikke være uvidende om den snævre parlamentariske margen, den havde høstet en række lærerige erfaringer under statslånskrise i 1919, og den kunne dog ikke forvente at få nogen form for støtte fra de ovennævnte ikke-parlamentariske kredse. Under

alle omstændigheder ville være muligheder for at bedømme krisens politisk-parlamentariske karakter være væsentligt bedre, såfremt regeringen Zahles politik havde fået den centrale placering i fremstillingen, som dens rolle synes at tilsige.

Som allerede flere gange berørt er det et gennemgående træk i bogen, at påskekrisen primært opfattes som et politisk-parlamentarisk anliggende, som blev fremkaldt, styret og løst af folk, der enten var politikere, eller som i denne sammenhæng spillede en politisk rolle. Mod dette helhedssyn er fra anden side rejst den indvending, at det ikke svarer til virkeligheden. F. eks. har folketingsmand Aksel Larsen i et indlæg i Politiken gjort sig til talsmand for den opfattelse, at de egentlige krisevoldere var de erhvervs-kredse, der med H. N. Andersen i spidsen ønskede at hindre indgåelsen af en for det transatlantiske kompagni gunstig handelsoverenskomst med den sovjetrussiske regering. Hovedtesen i indlægget er en tro på, at der altid er drivende økonomiske kræfter bag en begivenhed som påskekrisen. Tesen er ikke verificeret af sin fremsætter, og den er i sin generaliserende form næppe særlig frugtbar at arbejde med. K. har svaret, at der ikke findes noget samtidigt dokument, som kan bevise antagelsens rigtighed, omend mange omstændigheder kan tydes i den antydede retning. Hvordan det nu end forholder sig, så giver indlægget anledning til at overveje, om den anlagte helhedsvurdering lader sig opretholde. Var påskekrisen med andre ord alene en politisk-parlamentarisk krise? Er det rigtigt at kalde afhandlingen »Påskekrisen 1920« uden nogen antydning af, at undersøgelsen er koncentreret om krisens politiske manifestationer? K. har selv rokket ved den valgte titel gennem påvisnin-

gen af, at der i arbejderbevægelsen fandtes forskellige synspunkter på det fremtidige forhold til det omgivende samfund, og at disse forskelle kom til at spille en rolle ikke alene i strejkesituationen og under de deraf følgende uroligheder, men også for vælgerenes reaktioner ved de efterfølgende valg. Aksel Larsen har berørt de økonomiske interesser, som kunne motivere de politiske udladninger. Disse eksempler er kun brudstykker af den komplicerede og brede sammenhæng, i hvilken påskekrisen må sættes på plads, såfremt man ønsker at formulere et helhedssyn.

De her fremsatte synspunkter rokker ikke ved den kendsgerning, at »Påskekrisen 1920«, opfattet som en punktuelt undersøgelse af en dramatisk og tilspidset politisk situation, har bragt os et skridt fremad i udforskning af den moderne tids politiske historie i Danmark. Ingen kan betvivle, at Tage Kaarsted som få andre har forudsætninger for at stå i første række i dette store og i mange år forsømte arbejde. Enhver god undersøgelse bærer i sig kimen til nye – sådan bør det også gå med »Påskekrisen 1920«.

Knud Larsen

Jens Kruuse: De uforberedte. (Gyldendal, 1968). 132 s.

Jens Kruuse fortsætter her erindringerne fra »Min lykkelige barndom«. Denne gang er det livet blandt 1920'ernes og 1930'ernes litterære og akademiske ungdom, der er emnet. Bogen er – desværre – ikke så fyldig som barndomserindringerne; heller ikke så gennemarbejdet i detaljen. Det lykkes imidlertid fint at sige meget væsentligt. Også når der bortses fra de litterære kvaliteter, vil en histori-